

## Santa Liena fil-Folklor u l-Bqija...

■ Wieħed mill-aspetti tal-kultura li jagħti identità partikulari lill-poplu jew imqar lill-kategorija ta' nies, inkella abitanti ta' belt jew raħal, hu dak tal-folklor. Hija kelma li ma smajnihiex darba, anzi f'diversi kuntesti. Biss ħafna drabi għalkemm jista' jkollna idea vaga, ma nkunux nafu sew x'inh. Forsi mod sempliċi biex inkunu nafu sew x'inh u l-folklor hu li nużaw il-frazi li kien iħobb juża daqs mitt sena ilu Patri Manwel Magri S.J., wieħed mill-ewlenin folklorsti Maltin. Għal Magri, il-folklor kien: l-għerf bla miktub ta' missirijietna.

Għalhekk fil-folklor jidhlu diversi aspetti tal-ħajja li jiġu minn xi tip ta' ambjent soċjali, li madankollu mhux ta' min jitfikkilhom jew jassoċjahom ma' aspetti ta' ħajja soċjali fi żmien partikulari. Bħal modi ta' għajxien fi żmien il-Kavallieri, inkella fil-bidu tas-seklu għoxrin. Anqas ta' min jithawwadhom mal-folkloriżmi li nibtu fostna f'dawn l-aħħar tletin sena, l-aktar bi skuża tat-turiżmu.

Fil-folklor insibu l-aktar għerf, teoretiku jew prattiku, li fuqu poplu jew grupp soċjali jkun sejjes għajxienu għal generazzjoni wara l-oħra.

Għerf li għadda fiż-żmien mhux permezz ta' xi skola formali imma mill-iskejje tal-ħajja bħalma huma l-familja, l-ambjent tax-xogħol, il-komunità fejn dak li jkun jgħix.

Huma forsi ambjenti konservattivi. Fejn mal-mogħdija taż-żmien qisu xejn ma jinbidel. Anzi kultant jibża' mill-bidla. Imma fejn madankollu l-bidla tidhul bil-mod u fil-bogħod. U dan il-għerf popolari kien juri ruħu fis-snaġġa, fit-twemmin, fil-mużika u l-ghana, fir-rakkont, fl-idjoma u l-qwiel, fil-mod ta' l-ilbies, fil-mediċina popolari, superstizzjonijiet u twemmin fieragħ.

Fil-folklor ta' Malta, kif ukoll f'dak ta' pajjiżi oħra qrib tagħna n-naħa ta' fuq tal-Mediterran, insibu diversi drawwiet u aspetti oħra folkloristiċi li huma marbutin mal-kult, speċjalment ma' devozzjonijiet lejn xi qaddisin jew mal-festi li jkunu ċelebrati ad unur tagħhom. Fost dawn insibu kemm lil Santa Liena, kemm lil binha Kostantinu u anke s-Salib Imqaddes.

\* \* \*

Santa Liena għadha l-patrona ta' Birkirkara u issa ilu żmien li l-festa tagħha tiġi ċelebrata skond il-kalendarju Ruman fit-18 ta' Awissu. Iżda mhux minn dejjem kien hekk. Għax fl-antik il-festa titulari ta' Santa Liena kienet issir fil-21 ta' Mejju, kif isir fil-liturġija Biżantina, fejn il-kommemorazzjoni tal-qaddisa ssir flimkien ma' dik ta' binha Kostantinu.

### Divinazzjoni

Fost l-eqdem twemmin popolari li jirrigwarda lil Santa Liena, insibu

magħha wkoll lil binha Kostantinu. Fil-kliem tal-folklorista Ġużè Cassar Pullicino:

Skond tradizzjoni qadima, lejliet Santa Liena, qabel jorqdu, ix-xebbiet tagħna kienu jitolbu 'l dil-qaddisa tħallimhom xortihom, biex, fi kliem iehor, tagħtihom xorti tajba fiż-żwieġ. Mill-Munxar (Għawdex) u mill-Birgu, qaluli dawn il-kelmiet li kienu jingħadu, dejjem imsawrin fl-istess forma, i.e.; rakkont jew episodju mill-ħajja tal-qaddisa u mbagħad, fl-aħħar, il-kliem b'sinjifikat magħiku. Nisimghu:

*Santa Liena,  
Tar-riżq u l-ħniena!  
Ulidedek sebgha,  
U inti jinsabu tmienja:  
Għandek wieħed Kostantinu...  
Nizzlitu fil-bir (i.e. is-salib reggħet ħbietu)  
Tellgħetu,  
Għamlitu taħt sigra dellija.  
Pater Noster u Ave Marija  
U l-lejla ħallimni xortija:  
La rridha ħamra,  
Lanqas irridha bajda,  
Irridha ħadra.*

Il-folklorista jkompli jwissina li f'dawn il-formuli ta' 'orazzjoni' popolari biex tinstab xorti fl-imħabba, wieħed m'għandux jistenna eżattezza storika, għax bejn il-fantasija, u ngħidu hawn ukoll bejn biz-żmien u l-mogħdija minn fomm għal fomm u minn generazzjoni għal oħra, dawn jitolbu jew jibdlu xi f'tit mill-kliem u wkoll mill-format originali li seta' kellhom oriġinarjament.

Għalhekk din l-'orazzjoni' jidher li

tagħti tagħrif qasir fuq il-qaddisa, binha l-imperatur u s-sejba tas-salib. Il-qaddisa hija indirizzata bħala: tar-riżq, li gġib xorti tajba, u tal-ħniena, attribut li tagħtiha wkoll il-knisja uffiċjalment, imqar permezz tal-kliem ta' l-antifona: *Manum suam aperuit inopi et palmas suas extendit ad pauperem....* Tiftaħ mal-fqir idejha lejn l-imsejken.

Wara li ssir reċita tal-pater noster u ave maria l-qaddisa tintalab biex fil-ħolm turi lix-xebba li tkun lil min kellha tizzewweg jew jeġk kellux ikun żwieġ tajjed. Dan it-tip ta' divinazzjoni, aktar 'il fuq fil-kontinent kien isir lejliet Sant' Anjeże fil-21 ta' Jannar. Ix-xorti hi deskritta bi tliet kuluri: Il-ħadra, skond min qal l-orazzjoni lil Cassar Pullicino, tfisser it-tama, ix-xorti tajba. Il-bajda aktarx kienet tkun tfisser li ma tizzewwiġx - qabbel dan ma' l-espresjoni Taljana: *andare in bianco*: ma tagħmel xejn jew ma jirnexxi xejn. Il-ħamra bit-tifsira traġika assoċjata ma' dan il-lewn, naturalment kienet tkun turi x-xorti ħażina.

Mod iehor ta' divinazzjoni għall-istess għan u bl-interċessjoni wkoll ta' Santa Liena, kien dak li rrikorriet għalih fost l-oħrajn għandna nifmu, ċerta Maddalena De Stephani mill-Belt fl-1646, wara li diġa' kienet marret għand ċerta Tona minn Sqallija għal għemil ta' seher. F'dan it-tieni rimedju kien jingħad dal-kliem:

*Imbierka Santa Liena,  
li kont omm ir-Re Kostantinu,  
f'għieh ix-xini mqaddes 'l int irkibt,*



*f'għieh l-ghuda mqaddsa 'l inti sibt,  
f'għieh il-knisja mqaddsa 'l inti kellek,  
f'għieh is-Salib Imqaddes 'l inti kxif,  
urini s-sewwa f'dawn il-fuliet,  
jekk habibi għadux iħobbni.*

Hawn ukoll jingħataw fil-qosor xi dettalji mill-ħajja tal-qaddisa, l-aktar dawk marbutin mas-sejba tas-Salib Imqaddes. Izda did-darba r-rivelazzjoni ma tintalabx permezz tal-ħolm, iżda permezz tal-ful. Cassar Pullicino jirreferi għal dan u għal każi simili msemmijin minn Bonnici biex jispjega kif kienet issir id-divinazzjoni bil-ful minn Tona ta' Sqallija:

*Darba waħda ħadet disa' fuliet, immarkat waħda bħala raġel u oħra bħala mara, u qasmet oħra min-nofs billi f'biċċa ħazzet dar il-ġuvni li kienet tixtieq u fil-biċċa l-oħra għamlet sinjal li jfisser qalbu. Hi ħalltet kollox ma' loqma ħobż, faħam, farka melħ, u biċċa karta bies żgur taqla' dak li kienet tixtieq; fl-aħħar qalet ukoll is-Sliema u l-Missierna.*

Il-folklorista jara f'dan prova ta' kif setgħu daħlu xi riti magiċi-religjużi mill-gżira qrib tagħna, li magħha naturalment f'dak iż-żmien ukoll kien hemm kuntatti qawwija.

Dawn l-influenzi mill-gżira qariba tagħna jidhru wkoll jekk wieħed iqabbel ħafna mill-'orazzjonijiet' popolari taż-żewġ gzejjer, li l-istess Cassar Pullicino, Manwel Magri u oħrajn aktar qrib, għabru minn fomm niesna matul das-seklu li għadu kif

intemm.

### 'Orazzjonijiet' mill-Italja

G. Bonomo jagħti ma' l-ghaxar verżjonijiet ta' din l-'orazzjoni', miġburin minn diversi nħawi ta' l-Italja, tnejn minn Sqallija u l-bqija mill-peniżola, 'il fuq sa Siena u Lucca. L-ewwel li se nġib hawn hi dik minn Barcellona fil-provinċja ta' Messina:

*Santa Lena "mmenzu lu mari stava,  
non si pirdia e mancu si scantava;  
mi l'ati a fari pi vostra frati Gilormu,  
sta virità mi l'ati a fari veniri 'n sonnu:  
chiesa parata,  
tavula cunzata  
e vigna caricata;  
ciumi currenti,  
spini pungenti  
e gridu d'agenti.*

Min qed jitlob jindirizza lill-qaddisa li jgħid li kienet f'nofs ta' baħar, ħaġa li tingħad għal bosta qaddisin oħra f'talb simili minn Sqallija. Imma jgħid li la kienet mitlufa u anqas imbeżżgħa. It-talba ssir lill-qaddisa f'isem jew bl-interċessjoni ta' ħuha, għandna nifhmu fil-qdusija, San Gilormu. It-talba hija li l-qaddisa turi fil-ħolm il-verità f'għamla simbolika ta' knisja mżejna, mejda armata bl-ikel, għalqa dwieli mġħobbija għenieqed. Sa hawn kollha sinjali tajbin li juru tiegħ sabiħ u prosperita' fil-ħajja miżżewġa. Imma jissemmew ukoll xmajjar imfawra, xewk iniggeż u għajet ta' nies, li huma sinjali ħżiena u juru diżgrazzji.

Hekk f'talba oħra minn Siena,

## Programm Festa 2003

jingħad ukoll li dawn ta' l-aħħar  
m'għandhomx ikunu ta' ħsara għal  
min qed jitlob jew għal min jigi  
minnhom:

*O Sant'Elena che dal mare voi passaste  
la croce del signore voi portaste,  
la pigliaste, l'abbracciaste, la baciaste,  
sopra l'altare la posaste.*

*O Sant'Elena, vi chiedo una grazia!  
Se questa grazia la devo avere,  
tre cose fatemi vedere:  
prete parato,  
vigna vignata,  
tavola apparecchiata.*

*Se questa grazia non devo avere,  
fatemi vedere:  
fucio ardente,  
acqua corrente,  
spada pungente,  
che non faccia male ne' a me,  
ne' ad altra gente.*

*Se questa grazia non la devo avere,  
fatemi vedere:  
fuoco ardente,  
acqua corrente,  
spada pungente  
che passi accosto a me  
e non ferisca ne' me,*

*ne' la mia gente.*

Innota li hawn Santa Liena qed tigi  
indirizzata bhala dik li qasmet il-baħar  
biex issib is-Salib tal-Mulej, u li meta  
sabitu, ħaddnitu, bisitu u qegħditu fuq  
l-altar għall-qima. F'din li ġeġja, minn  
Ruma, il-qaddisa hija indirizzata bhala  
omm l-imperatur Kostantinu, li marret  
'l hemm mill-baħar biex issib is-salib  
ta' Kristu li kien 33 - daqs kemm  
jingħad li kellu snin meta miet - xiber  
taħt il-ħamrija, ħaslitu fil-Ġordan u  
ħaditu Ruma fil-Bażilka ta' San Pietru.

Hawn issir it-talba ppropja għall-  
grazzja li tkun mixtieqa: f'ġieħ dak is-  
Salib, f'ġieħ dawk il-pjagi u f'ġieħ it-  
tbatija li għaddiet minnha Santa Liena.

*Sant'Elena de Roma imperatrice,  
madre de Costantin' imperatore,  
voi ch'andaste de lla' del mare a ritornaste  
e la Croce de Cristo la trovaste,  
trentatre' pparmi sotto terra la scavaste,  
nell'acqua del Giordano la bbagnaste,  
a San Pietro de Roma la portaste:*

*Philip Xuereb*